

1787, / 12

FRIDERICI HIRSCH
GOSLARIENSIS

COMMENTATIO
DE
IVRE

EMIGRATIONEM CIVIVM

PROHIBENDI VEL CIRCUMSCRIBENDI.

IN CONCERTATIONE
CIVIVM

ACADEMIAE GEORGLAE AVGVSTAE

IV. JUNII MDCCCLXXXVII

PRÆMIO A REGE M. BRITANNIAE AVG.
CONSTITVTO

AB IVRECONSULTORVM ORDINE
ORNATA.

*Haec sunt fundamenta firmissima nostrae libertatis, sui quomque iuris et retinendi
et dimittendi esse dominum.*

Cic.

GOTTINGAE
TYPIS JOANN. CHRISTIAN. DIETERICH.
ACAD. TYPOGR.

FRIDERICI HIRSCH

GOETTINGAE

COMMENTATIO

DE

LIBERTATE

EMIGRATIONEM CIVIUM

PROHIBENDI VET. CIRCUMSCRIBENDI

IN CONGRUATIONE

CIVIUM

ALDREMARIS GEORGIAE AVT. 1788

IV JUNII MDCCCLXXXVII

TRAEMIO A REGE M. BRITANNIAE AVG.

CONSTITUTO

AB IRRACIONALITATE ORDINE

ORATA.

Haec sunt fundamenta juris in hoc libro, sed non sunt in rebus
et in iudicio esse debent.

Ca.

GOETTINGAE

TYPIS JOHANN. CHRISTIANI DIETRICH

ACAD. TYPOG.

DELINEATIO OPVSCVLI.

I. De Subiecto agitur (Cap. I.)

A. Generatim de ciuitate nonnulla memorantur (§ 1.)

B. Speciatim

1. De Imperante (§ 2.)

2. De Subditis

a) Generalia proponuntur (§ 3.)

b) Specialia

α) De subditis ciuibus

aa) Citra respectum ad diuersas ciuitatum formas (§ 4.)

bb) Respectu habito ad diuersas ciuitatum formas (§ 5.)

β) De subditis non ciuibus (§ 6.)

II. De Obiecto, quod versatur in Iuribus et Obligationibus supremæ potestatis circa emigrationem subditorum (Cap. II.)

A. Prior quaestionis pars inquit: subditorum emigrationem *prohibere* an et quatenus fas sit? (Sect. I.)

1. Citra respectum ad obligationes speciales quibus subditi obligari possunt (Tit. I.)

A 2

a) Gene-

a) Generatim quaedam exponuntur

α) de libertate hominum agendi (§ 7.)

β) de libertate subditorum in specie (§ 8.)

b) Speciatim de libertate sociorum discedendi a societate.

I. Sociorum in genere (§ 9.)

II. Subditorum in specie (§ 10.) quorum respectu

A. praemissa notione emigrationis (§ 11.)

B. instituto elencho opinionum, quas habent primarii scriptores de iure emigrandi (§ 12.)

AA. Generalia quaestionis praemonentur (§ 13.)

BB. Speciatim quaestio consideratur

1) statu Reip. ordinario (§ 14.) vbi

a) citra respectum ad normam pactitiam quae concernit emigrationem (§ 15.)

aa) civium

α) Imperanti denegatur ius ferendi legem qua prohibetur emigratio venia non impetrata (§ 16.)

αα) Rationes decidendi

aaa) Probari nequit tacitus civium consensus

1) neque ex pactis primaevis civitatum, imprimis ex pacto subiectionis (§ 17.)

2) neque

2) neque ex pacto quod quilibet cuius et suprema potestas seorsim ineunt

a) citra omnem alium respectum (§ 18)

b) respectu habito ad

α) natiuitatem (§ 19.)

β) possessionem agrorum aedificiorumque (§ 20)

γ) commercium (§ 21.)

δ) munera publica (§ 22.)

bbb) Contrarium potius patet ex more ciuium emigrandi, qui magis firmatur Superiorum pollicitationibus cum perueniunt ad principatum (§ 23.)

ccc) Ciues quodammodo hominibus propriis similes redduntur (§ 24.)

ddd) Superior regimine se abdicare potest (§ 25.)

eee) Emigratio est quam minimum remedium, quo cuius vtatur contra iniustam dominationem (§ 26.)

fff) Imperantem iis remediis vti oportet, quae optime conducunt auertendae ciuium emigrationi (§ 27)

ggg) Ob difficultates quae cum executione legis, quae prohibet emigrationem, coniunctae sunt (§ 28.)

hhh) Florent ciuitates, quarum ciuibus vi legis expressae emigratio integra est (§ 29.)

ββ) Rationes dubitandi (§ 30.)

I. Eorum qui absolute Imperanti ius tribuunt prohibendi emigrationem

aaa) ob nexum subiectionis publicae qui perpetuus esse dicitur (§ 31.)

bbb) quia ciuis perfecte obligatus fit, vt omnibus f. actionibus felicitatem ciuitatis augeat (§ 32.)

ccc) quia ciuis sine causa expelli nequeat (§ 33.)

ddd) ob ingratitudinem quam emigrans committeret (§ 34.)

2. Eorum, qui Imperanti nonnisi ius limitatum in prohibenda ciuium emigratione concedunt et quidem

aaa) qui ratione habita ad iustam causam, qua ciues emigraturi muniti sunt, imperanti denegant ius illis interdicens emigrationem (§ 35.)

bbb) qui ratione habita ad salutem publicam ius Imperanti vindicant prohibendi emigrationem

aux) Generatim (§ 36.)

βββ) Speciatim

aaaa) Gregatim discedentium (§ 37.)

bbbb) Diuitum (§ 38.)

cccc) In aliquo vitae genere alios antecellentium (§ 39.)

β) Imperare vt ciues emigrationem, quam parant, indicent fas esse contenditur (§ 40.)

bb) Incolarum f. subditorum non ciuium (§ 41.)

b) Si spectas ad normam pactitiam, quae concernit emigrationem subditorum

aa) vel

aa) vel emigrandi libertas confirmata est
 aa) vel omnino (§ 42.)

ββ) vel in certis solum casibus (§ 43.)

bb) vel sublata

αα) vel tota (§ 44.)

ββ) vel ex parte (§ 45.)

2) Statu Reip. extraordinario, vbi subditorum emigrationem
 prohibere fas est (§ 46.)

I. Si respicis speciales obligationes, quas subditi contrahant (Tit. II.)

I. Pactione inita

A. Generatim (§ 47.)

B. Speciatim munere suscepto (§ 48.)

II. Alio modo (§ 49.)

B. Posterior quaestionis pars disquirat: Subditorum emigrationem *circum-*
scribere an et quatenus fas sit. Sect. II.

I. Generatim agitur de Iure supremæ potestatis restringendi emigra-
 tionem subditorum (§ 50.)

II. Spe-

CAP.

II. Speciatim de iustis remediis, quibus suprema potestas vti potest ad circumscribendam emigrationem subditorum (§ 51.) veluti

I. Gabella emigrationis (§ 52.)

2. Edicto ne ii, qui semel emigrauerint, rursus recipiantur in ciuitatem (§ 53.)

3. Expellendis Speculatoribus et Emiffariis (§ 54.)

4. Optimo regimine (§ 55.)

CAP. I.
DE SVBIECTO.

§. I.

QVAMQVAM vnaquaeque ciuitas suam formam et constitutionem A. Generatim de ciuitate nonnulla memorantur. ita habet peculiarem, vt ea, quae de vna valeant, minime ad aliam quamque applicari possint, tamen, si latius circumspicias, mox deteguntur quaedam omnium ciuitatum communia, quae, posita quacunq; ciuitate, ex earum communi natura et fine declaranda sunt.

Sic primum licet vniuerse de omnibus ciuitatibus affirmare, ipfas neque naturae neque immediatae summi Numinis voluntati, sed certis pactis fundamentalibus, vnionis, subiectionis et ordinationis siue expresse siue tacite initis suam debere legitimam existentiam. Deinde si spectas earum scopum, omnes id agunt, vt ciues confociati sub suprema quadam potestate beate i. e. secure et tranquille, quin etiam, quatenus natura ciuitatis patitur, libere viuant, quem scopum et illimitata suprema potestas agnoscit et agnoscere cura debet a). Propriae enim salutis stabilicndae et amplificandae cura est

a) Was ist aber der Endzweck einer unumschränkten Regierung? Nicht die Menschen ihrer natürlichen Freyheit zu berauben, sondern ihre Handlungen zur Erlangung der höchsten Glückseligkeit einzuleiten. Ita Catharina II. in der Instruction für die zu Verfertigung des Entwurfs zu einem neuen Gesetzbuche verordnete Commission. Riga 1768. Cap. II. §. 13.

est vnica ratio, qua permoti homines vitae mere naturali ciuilem et olim antepofuerunt et hodieque anteponunt. Quocirca beata ciuium vita Superiori reipublicae propofita effe debet. Interim id probe obseruandum effe cenfeo, ideam felicitatis valde differre pro diuerfitate hominum. Rudis enim homo ex libertatis naturalis ftatu in focietatem ciuilem vix conditam fe conferens iamiam terque quaterque beatum fe fentit, dum modo non in vfu rerum fuarum turbetur, nec corpus ipfius laedatur; at alumnus ciuitatis excultae et perpolitae etiam in ea, quae vitae parent commoditates et oblectamenta, curas conferri vult. Mihi quidem refpiciendum eff in materia, quam pertracto, non ad eas ciuitates, quae adhuc in fuis, vt ita dicam, iacent incunabilis, fed ad eas, quae iam more maiorum, legibus fcriptis, religione, artibus et doctrina cet. ficuti quam plurimae ciuitatum Europaearum, bene cultae funt *b*).

INCUMBIT denique Supremae Poteltati, vt ad finem propofitum confequendum vtatur optimis mediis. In his vero ita procedendum eff, vt, antequam progrediatur ad duras leges condendas, fecum reputet, an non monito, hortatione, confilio, auctoritate paterna eo, quo tendat, ciuium animos perducere poffit. Cum enim his viis et rationibus aequae bene quin melius fcopus quidam obtineatur, iniuftum foret, ad extremam omnium rationem, legem fcilicet, confugere. Verum fi contigerit (quod facile poteft fieri), vt praeter legem nulla alia ratio fatis efficax inueniri poffit, leges tamen ita comparatae fint neceffe eff, vt non modo non aduerfentur iuribus ciuium ex pactis legitimis quaefitis, verum etiam illa immortalia mutarique nefcia iura hominum humanaeque naturae, quae optime confpirant cum ciuitatum natura, farta tecta effe iubeant. Poteltatem enim mere arbitrariam et ad nullas naturae leges adftrictam, quae ciuium vitam, libertatem, bona ceteraque quae cara habere folent, ne flocci quidem aestimat, fed fuae ambitioni ceterisque libidinibus

b) Societas conftituta quidem gratia viuendi, exiftens autem bene viuendi gratia. Ariftotelis Polit. Lib. I. Cap. II.

libidinibus subiicit, nunquam mortalis in mortalem exercebit iure. Quanquam eandem et olim per omnia quae effluerunt secula exercitam esse, et hodieque etiam modo hic modo illic, certe ex parte, exerceri, constat; sed an iuste, alia est quaestio.

§. II.

PER Imperantem s. Superiorem intelligimus subiectum illud, in quo residet potestas civilis; siue id sit populus ipse, siue senatus, siue monarcha. Fieri etiam potest, ut potestatem ipsam eiusue exercitum diuisum vel commune inter se habeant harum personarum vel duae vel omnes, qua tamen de re hoc loco dicere non attinet.

B. *Specialitas*
I. *De Imperante.*

§. III.

QVICUNQUE in ciuitate quadam commorantur (si modo excipias secundum ius gentium legatos eorumque comitatum) eo ipso quod sunt in ciuitate, subiecti sunt eius supremae potestati, nulla habita ratione ordinis vel singularium iurium, quibus quisque praeditus est. Omnes communi nomine subditorum appellantur.

2. *De Subditis*
a. *Generalia dicuntur.*

§. IV.

SED in omni fere republica subditi sunt diuersi generis, alii subditi ciues s. primariae subiectionis, alii subditi non ciues s. secundariae subiectionis. Si quaerimus, in quo consistat ius ciuitatis et quo modo adquiratur, inuenimus, vtrumque in iure publico vniuersali ad amissum non posse determinari. Hoc enim agnoscit tantummodo vnum modum, pactum puta cum ciuitate eiusue suprema potestate ineundum, quo adquiritur ciuitas, et ciuem definit *membrum ciuitatis*. „Nec possunt, uti recte obseruat Daniel Nettelblatt, Vir perillustis, certae qualitates secundum Ius publicum vniuersale determinari, quae adesse debent, ut quis in numerum ciuium recipi possit, c).“

b. *Specialia*
a. *de subditis ciuibus.*
aa. *Civitas respiciendum ad diuersas ciuitatum formas.*

B 2

ENIM

c) Nettelblatt systema Elementare vniuersae iurisprudentiae naturalis. Edit. 4. §. 1188. pag. 419.

ENIMVERO cum obseruamus mores ciuitatum, indubitatum est, varias res seu causas animaduerti cum quibus necessario coniunctum fit ius ciuitatis, siue insit iis pactum tacitum, siue accedat expressum. Sed non expedit in cunctas inuestigare, sed in eas tantum, quae nisi in omnibus ciuitatibus, certe tamen in Germania, reperiuntur *d*). Versantur potissimum vel in eo quod quis natus est in rep., vel quod ciuiler possidet agros aedificiaue, vel quod agit commercium, vel quod fungitur munere quodam publico.

Quod si autem consideramus secundum ciuitatum mores, quodnam cui proprium esse dicatur, in genere illud duntaxat affirmari potest, ciues arctiore vinculo cum ciuitate coniunctos singularibus iuribus frui, quibus subditos non ciues carere oporteat, at quoque illos passim pluribus obligationibus teneri.

SED nec illud omittendum est, naturam ciuis non mutari per singularem personarum ordinem in quem quilibet referatur, veluti nobilium, rusticorum, burgariorum rel. At serui et homines proprii de mea quidem sententia in numero ciuium collocari vix possunt, quandoquidem iis paene adempta est facultas promouendi suam felicitatem tanquam necessarium finem omnium ciuium communem.

S. V.

OMNIS quidem differentia, quam diuersae rerumpublicarum formae ratione iurium, quibus vtitur suprema cuiusque ciuitatis potestas, forte efficiant, in ipso problemate proposito soluendo ex animi nostri iudicio est negligenda, quippe quarum nulla verae ciuitatum naturae et scopo, qui solummodo iuribus ciuium naturalibus suos fines adsignat, quidquam detrahere vel addere potest; verum tamen vt nostrum subiectum recte noscamus, non possumus non paucis memorare, quantam vim habeant diuersa

h Respectu
habito ad di-
uersas ciuita-
tum formas

d) Vid. Joh. Jac. Moser von der Landeshoheit in Ansehung der Unterthanen Personen und Vermögens. Csp. 4. pag. 32 sqq.

versa rerump. genera tum ad significatum tum ad iura ciuis. Id obseruare eo magis necessarium duximus, quod nobis videmur animaduertisse, scriptores aut notionem vni tantum rerump. formae conuenientem, aut nimis generalem de ciue tradidisse.

ALIA autem est ratio ciuis reip. liberae, alia ciuis monarchiae talis, in qua populus imperii partem haud faciat. Ille superbit suo ciuitatis iure, quod hic vix et ne vix quidem nouit; ille altiorrem libertatis ciuilibus gradum adscendit, dum nanciscitur ciuitatem, hic fortioribus vinculis vincitur; ille vititur iuribus ciue dignis, iure suffragii, iure honorum, iure iudiciorum cet., hic pluribus obligationibus oneratur; vt breuibus me expediam, comparatio inter ciuem regii imperii et ciuem reip. liberae plane nulla institui potest. Aptius subditum illum quam ciuem nominare poteris e). Exempla mortuorum et viuentium ciuitatum optime euincunt ea quae asserui. Iura, quibus Graecia libera dum erat ciuem donabat, postquam Philippus et Alexander rerum potiti erant, ab eo inde tempore fracta et imminuta animaduertebantur f); item summum illud: *Ciuis Romanus sum* prodebat ciuem iuribus maximis et sanctissimis ornatum, sed solummodo quam diu stabat Romana libertas. Quam primum enim ad nutum vnius omnia regerentur, omnibusque, qui in orbe Romano essent, ciuitas daretur ex constitutione Antonini Caracallae Imperatoris g), summum illud ius ne flocci quidem aestimari, quin ridiculum videri oportebat.

SED quod nostras resp. attinet, nonne manifestum est, ius ciuitatis ciuis Heluetiae aut Magnae Britanniae permultis egressis iuribus constare, quae Borussiae vel Galliae ciuis non modo

B 3

modo

e) Propterea quod membra reip. liberae gaudent pluribus iuribus et praerogatiuis ac cuiusque alius formae ciues haud absurde κατ' εὐλογίην ciues appellantur ab Aristotele in *Polit. Lib. 3. cap. 1.*; quem sequi videtur *J. J. Rousseau in Contrat. Social. Lib. 1. Cap. 6.*

f) III. Heynii *Oratio aditialis de veris bonarum artium litterarumque incrementis ex libertate publica*; in *Opusc. Academ. Vol. 1. pag. 59.*

g) *L. 17. D. de statu hominum.*

modo prorsus ignorat, sed vel in eorum locum onerâ et obligationes ferre tenetur. Quid sibi autem vult ius ciuitatis re ipsa parum discrepans ab extranei vel incolae iure? Discrepat fere solum nomen,

Ex his diiudicatur, quanti Pufendorffii *h*) et Huberi *i*) doctrina de ciue aestimanda sit.

S. VI.

*β. De subditis
secundariae
subiectionis s.
non ciuibus.*

ALTERVM subditorum genus constituunt subditi non ciues, qui in duas partes eunt. Alii enim domicilio constituto viuunt in ciuitate, alii in eadem ad certum tempus tantum commorantur. Illi nominantur incolae, hi subditi temporarii. Posteriores excluduntur a nostra tractatione, quia eorum iura non sunt ambigua.

h) Sam. L. B. a Pufendorf Ius Naturae et Gentium cum Commentar. Jo. Nic. Heriii, Jo. Barbeyrac et Gottfr. Mascovii. Francof. MDCCXLIV. Tom. II. Lib. VII. Cap. II. pag. 153.

Conf. quae aduersus Pufendorf. mouit Ill. Henr. Gottfr. Scheidemantel in dem Staatsrechte nach der Vernunft und den Sitten der vornehmsten Völker betrachtet Tom. 3. Cap. 2. §. 115. p. 180.

i) Ulr. Huber de Iure Ciuitatis Lib. II. Sect. II. Cap. I. quem refutat Christ. L. B. de Wolff in Iure Naturae Part. VIII. Cap. III. pag. 412.

CAP. II.

DE OBIECTO

QVOD VERSATVR IN IVRIBVS ET OBLIGATIONIBVS SUPREMAE POTESTATIS CIRCA EMIGRATIONEM SVBDITORVM.

SECT. I.

Inquiri in partem priorem quaestionis: Subditorum emigrationem prohibere an et quatenus fas sit?

TIT. I.

Citra respectum ad obligationes speciales quibus subditi obstringi possunt.

S. VII.

Qvo altius in primas rerum origines penetraueris, eo pro-
 pius veritati quam quaeris accedes, haec est tam vulgaris quam
 recta regula. Qua adducti primum conamur explanare natu-
 ram libertatis agendi, cuius notionem vere dices tradi ita variam
 uti varia sunt hominum capita, qui eandem animo informarunt.
 Nobis est hominis libertas agendi sensu latissimo, potestas s. facultas ho-
 minis voluntatem suam pro lubitu exsequendi effectusque actionum determi-
 nandi. Tanti ambitus libertate profecto nemo mortalium pro animi
 natura, corporis structura rerumque quibus circumdatur vel regi-
 tur qualitate a summo rerum arbitro donatus est, sed quisque po-
 tius ad certas et immortales naturae leges ^{k)} tam physicas quam
 morales

^{a.} Generatim
 quaeam ex-
 ponuntur.

^{a.} de libertate
 hominum
 agendi.

^{k)} Adoptamus h. l. vim et potestatem quam Montesquieu in *Tr. de l'esprit des Loix. Lib. I. Cap. I.* legibus tribuit: "Les Loix dans la signification la plus étendue, sont les rapports nécessaires qui dérivent de la nature des choses."

morales adstrictus est. Qui illas excedere cupit, vel si potest vere excedit, insanit; qui has transcendit, contra fas agit. Viam ad cognoscendum vtrumque legum genus aperit homini intellectus vel sana ratio, quae quo veriores sunt notiones, quas sibi format de rerum natura, eo minus naturae leges violabit. Substitutus nunc in legibus moralibus. Hae videlicet delineant fines humanae agendi facultatis. Ex iis nascuntur obligationes, quae augentur et amplificantur simulac homo in plures status se confert. Iam licet ideam paullo adductiorem verum tamen vilitatiorem de *hominis agendi libertate* ita determinare, vt ipsa sit, *vacuitas ab exteris nexibus quibus homo obligatur ad certas actiones committendas vel omittendas*. Vbi itaque obligatio oritur vel contrahitur, ibi libertas existere definit; illa huius locum occupat. Vnde euenit, vt eum, qui extra omnem nexum cum hominibus sibi soli viuunt, haud dubie pauciores obligationes eaeque imperfectae stringant, quam eum quem in communione hominum positum vides. Perfectas enim nouit tantummodo homo qui congregationes hominum haud auerfatur. Iam oculis tibi proponas hominem in statu solitudinis constitutum. Nonne hic vacat omni nexu indeque nascentibus perfectis obligationibus? Sed relinquat hanc vitam et adeat socialem; tunc tenetur ad finem communem obtinendum eum qui causam dedit societati. Sed magis adhuc hominis obligationes augentur, cum coniugium nescit. Ad hunc nexum venit alius, dum nimirum ei nascitur filius filiae. Ita manifestum esse mihi persuadeo, quo plures societates homo inierit, eo plures obligationes ei incumbere adeoque eo minorem esse libertatis partem quam illae relinquunt 1).

§. VIII.

- 1) Ad haec principia de sententia mea redire oportet eum, qui in contritam illam quaestionem inquirere vult: vtrum homines, cum accedant ad societatem ciuilem, partem libertatis naturalis amittant finis illius obtinendi causa necesse sit, nec ne? Integram eam manere et ne minimum quidem iurium naturalium secundum ciuitatis scopum ciui eripi posse multis et iteratis verbis vehementer contendit *Illust. Jo. Aug. Schlettwein im Archive für den Menschen und Bürger Tom. II et III. pag. 30 sq.* sed nonne modum excedat, doctiorum sit iudicium.

§. VIII.

SED sine vilo libertatis fructu, vita, vt Britannus ille commode animaduertit, tantummodo fruimur precario. Libertas est particula necessaria istius summi scopi nimirum felicitatis humanae, cuius stabiliendae et adaugendae causa, vt iam supra dictum est, ciuitates exstant. At plenus libertatis vsus iam pugnat cum idea supremae potestatis, sine qua ciuitas nulla esse potest *). Itaque nil nisi illud restat, vt aliqua ratio inueniatur, quae libertati limitem assignet, non eam tollat. Eaque quum nulla alia esse possit nisi finis ipse, in propatulo est, salutem ciuitatis libertati subditorum determinare suos limites. Illa est suprema lex supremae potestati praescripta. Omnibus igitur rebus quae pertinent ad salutem ciuitatis non solum sine iniuria verum etiam ex debito inuigilat suprema potestas; sed ex altera parte, quaecunque non tendunt ad salutem reip., ciuilitate indifferentia sunt et aliena esse debent a cura summae potestatis. Alias enim libertas subditorum plus iusto restringitur m).

De libertate
subditorum
in specie.

His praeparatis, haec *libertatis ciuilitatis notio subiici potest animo*: quod sit facultas agendi et omittendi quidquid ciuitatis scopo haud aduersatur n).

AD

*) Libertas quoque est thesaurus ita summus et, vt verbo vtar, idealis, vt non modo alteri magnam partem tradere et adhuc aliam nobis reseruare possimus, sed vt quoque lubenter credamus, plus libertatis in nostris manibus esse quam reuera inest. Vid. *Ill. Federi Untersuchungen über den menschlichen Willen. Tom. I. §. 118.*

m) Perill. Pütteri *Beyträge zum teutschen Staats und Fürstenrechte. Tom. I. nr. XIX.*: Von der Bestimmung, welche die Landeshoheit mit jeder andern höchsten Gewalt gemein hat, daß sie nur zur gemeinen Wohlfahrt statt findet §. 1 - 5.

n) Haec libertatis ciuilitatis notio propius nos ad rem fert quam quae a Montefquieu tradita reperitur in *Tr. de L'esprit des Loix Tom. I. Lib. XI. Cap. III. et Lib. XII. Cap. II.*

Ad finem propositum consequendum media quaedam adhibenda sunt, quae vel cum coactione coniuncta, vel citra eandem ad exoptatum finem ducant. Coactio autem quum semper involuat malum, quod imminuit libertatem adeoque etiam felicitatem, tum demum inferri potest subdito, si aliis mediis non violentis malum maius fini civitatis contrarium repelli nequeat. Deinde iusta tantum est coactio, si respondet fini qui intenditur, nec maius est malum quod efficitur civis coactione adhibita, quam malum tollendum.

Ad haec redeundum est, supremae potestati in iis rebus, quae concernunt salutem publicam et libertatem civilem.

§. IX.

b. *Speciatim de libertate sociorum discedendi ex societate.*

l. *Sociorum in genere.*

QUVM civitas constituatur societate et proinde civis socius fit, necessarium esse iudico antea breviter perquirere, an et quatenus socius a societate recedere possit. Habet quaelibet societas peculiarem finem, quem omnes socios, dum socii sunt, vi pacti promovere oportet. Sed num ex eo consequitur, ut, si nil de discessu singulorum conuentum est, absque totius societatis consensu nec vllus sociorum, quantumvis eius interfit, discedere queat? Minime id mihi persuadere possum, cum cogito, quemuis socium inprimis eo consilio intrasse in societatem, ut melius promoueretur sua salus o); id autem quum perfici non possit nisi quoque confociorum felicitas promoveatur, (eum tamen nexum, quo servus cum domino coniunctus est, lubens excipio) exinde quidem apparet, societatem ad communem sociorum felicitatem amplificandam esse initam; sed hic qui intenditur finis vni sociorum iusta causa ad discedendum adducto ius discedendi adimere nequit, dummodo discessio neque intempestive, neque dolose fiat p), et disce-

o) *Non socios sed ab illis honore vel commodo affici, natura quaerimus. Sunt verba Hobbesii in Tr. de Cive Cap. I. §. 1.*

p) *Sam. a Pufendorf de Iure N. et G. Lib. VIII. Cap. XI. §. II. in fin. vbi ita sentit: "Nam etiam aliis societatibus renunciare potest socius,*

discedens ad refarciendum damnum quod discessu infert societati, paratus sit. Ne quis autem cogitet, vllum hominem, cuius olim interfuerit iungere vinculum sociale, tacite consensisse in id, vt licet postea, si illud rumperet, melius forti suae consuleret, nihilominus tamen, dum staret societas in confociorum felicitatem in retinendo illo perseveraret, illud facit, quod nemo est, cui, dum init societatem, in mentem veniat, sibi non aliter nisi omnium fociorum consensu abitum integrum fore. Ceteroquin coactum membrum quid expediet societati?

SED obiicitur, q) *hac libertate promiscue concessa, societatem durare et saluam esse saepe non posse.* Quod ad id attinet, primum nemo focium cuiuslibet classis in quibuscumque casibus dabit liberum ius dissoluendi nexum socialem quo coniungitur cum societate; deinde autem firme mihi persuasum est, parum referre, si nonnquam spontaneo fociorum discessu aut pedetentim aut vna vice contingente societas ipsa esse desinat, modo focii aliter beati futuri sint.

ADIVNGAM adhuc hanc obseruationem: Quo maior est hominum numerus, ex quo consistit societas, eo rarius haec capiet detrimentum singulis discedentibus; contra, quo minor, eo saepius et grauius sentiet damnum pars quae deseritur. Quoad illud societas ciuillis, quoad hoc coniugalis instar omnium sint nobis exemplo. Inter vtrumque tamen ea differentia insignis intercedit, primo quod ciuitas est vniuersitas igiturque scopum perpetuum

C 2

habet,

„socius, si id fiat citra dolum, non intempestiue et in fraudem ceterorum, praesertim si ad certum tempus societas non sit contracta.” Pufendorfio adstipulantur *Ioannes Ma. Lampredi in Iuris Publici Vniuers. Theoremata. Liburni MDCCCLXXVII. Part. I. Tom. II. §. 6. nr. VIII. pag. 92; et Ioan. Jacob. Cella in den freymüthigen Aufsätzen; Drittes Bändchen, nr. I. pag. 44 sq. Alia omnia sentiunt Viri Celebbs. Daniel Nettelbladt in System. elem. uniu. iurispr. nat. Edit. 4. §. 369. pag. 142. et Jo. Aug. Henr. Ulrich in initiis philosophiae iustae. Ienae MDCCCLXXXIII. §. 366. p. 238.*

q) Vid. III. Ulrich loc. cit.

habet, non coniugium; deinde quod homo, dum ciuis fit, minime cogitat, aliquando discessum ei forsan prohibitum iri, at coniux, priusquam coniugium contrahit, iam scit, idem pro lubitu dissolui non posse.

§. X.

II. Subdito-
rum in specie.

POSTQVAM generatim libertatem sociorum rumpendi vinculum sociale cognouimus, necesse est vt speciatim inquiramus in libertatem subditorum circa emigrationem. Quae quidem curatori cognitione digna est, quapropter pedetentim in ea procedendi animus nobis est.

§. XI.

A. Notio emi-
grationis.

Emigratio igitur est discessus subditi ex ciuitatis territorio, in quo hucusque habitauit, iussu susceptus eo consilio, vt pro lubitu in territorio alius ciuitatis domicilium constituat.

ALIQUANTVM haec definitio discedit a vulgari, quae exitu ex ciuitate eiusque iuris amissione continetur r); quam nos vero haud accurate esse conceptam credimus. Fieri enim potest et saepissime fit, quod quis, licet emigret, retineat tamen ius ciuitatis, quia in ea terra ius ciuitatis non adstrictum est ad domicilii constitutionem. Sed is nexus, qui ex domicilii constitutione resp. eiusque superiorem inter et subditum intercedit, omnino tollitur adeoque iura, quae circa eandem locum habent, desinunt.

VULGARIS est diuisio emigrationis in voluntariam et necessariam. Illam suscipit subditus spontaneo ausu; hanc iussu superioris resp. instituere cogitur, siue ratio posita fit in delicto, siue in re alia.

r) Vid. Jo. Ad. L. B. de Ickstatt de iure statuum imperii expellendi atque transplantandi subditos, diuersam a territorii domino religionem amplectentes (in Opusc. T. I. Opusc. V.) §. I. pag. 287. nec non Jo. Rud. Engau Progr. An ciues religionis causa emigraturi queant transplantari? §. 1. pag. 4.

alia. Quae quidem posterior in utroque casu rectius *expulsio* nominatur; prior autem solummodo in nostram disquisitionem venit.

§. XII.

A Scriptoribus primariae classis quaestio: Vtrum gaudeat subditus iure emigrandi? partim affirmata partim negata est. Liceat mihi eorum sententias succincte commemorare.

B. Elenchus opinionum quas habent primarii scriptores de iure emigrandi.

PRIMUM quidem *Hugo Grotius* omnium princeps separat emigrationem gregatim contingentem ab ea quae sigillatim suscipitur. Illam illicite, hanc licite fieri contendit. Deinde denegat civi ius emigrandi tunc, cum civitatis interfit civem non abire, quod accidat 1) si magnum contractum sit aes alienum 2) si obsidio immineat 3).

AT *Samuel L. B. a Pufendorf* reiecta Grotii distinctione simpliciter declarat, non solum singulis sed quoque magnis hominum cateruis emigrare fas esse et sufficere solum discessus denuntiationem. Ceterum adfertur Grotio 4).

Henricus Cocceius superiorem subditum inuitum retinere non posse existimat, nisi ex causa publica lex impediatur 5).

SENTENTIAM fere eandem fovet *Ulricus Huberus*, quippe qui, etsi censeat, subditorum obligationem manere dum cohabitatio duret, eamque mutare singulis liberum esse, tamen putat, discessum, qui maiore frequentia instituat, iure meritoque impediti, atque si intempestive aliqui discedere parent, aut cum grande aes alienum collatione facta publice sit exsolvendum, aut belli maius immineat, urgeatque periculum, retineri posse subditos et denique adiungit,

C 3

lege

- 3) *Hugo Grotius de Iure Belli ac Pacis. Edit. Joannis Barbeyrac. Lib. II. Cap. V. §. XXIV.*
 4) *Pufendorf de Iure Naturae et Gentium. Lib. VIII. Cap. XI. §. II - IV. pag. 484 sq.*
 5) *Henrici Cocceii Grotius Illustratus. Tom. I. Lib. II. Cap. V. Prof. I. pag. 634. sq.*

lege semper posse caueri, ne imposterum discessus aliter quam uenia publice impetrata instituat, et praecitationes quasdam patrimonii abeuntium imponi x).

Iustus Henningius Böhmer vindicat quidem subdito libertatem emigrandi, quatenus tali emigratione nullum ciuitati praeiudicium creetur, sed eandem tamen magnopere restringit, scilicet non modo si aliud insuper vinculum peculiare adsit, ob quod discedere subditus non possit, et si alias intempestiua fuerit emigratio, uerum etiam ut lege publica emigratio tam in totum prohiberi, quam ita quoque permitti possit, ut discessurus onera quaedam praestet y).

Christianus L. B. de Wolff primus est qui absolute contendat, discessum subditorum a consensu superioris dependere; idemque existimat, si subditorum numerus maior fuerit, quam ut omnibus de his prospicere detur, quae saltem ad vitae necessitatem faciant, iis discedere licere, quorum opera ad promouendum bonum publicum carere possit resp.; item, discessum diuitum et eorum, qui in aliquo vitae genere alios antecellant, nec non quorum opera ad defensionem reip. necessaria sit, tum etiam omnem emigrationem quae gregatim fiat, nisi ea sit rerum penuria, ut extremae vitae necessitati prospicere discedentibus non detur, optimo iure prohiberi z).

RESTAT ut obseruemus quid sentiat *de Vattel*. Eius iudicium eo redit, ut subditus, nisi resp. ita comparata sit ut emigratione magnum capiat detrimentum, iure perfecto emigrare possit a).

RECENTIORES scriptores inter se aequae ac veteres dissentiunt, semper tamen comprobant aut *Grotii*, aut *Pufendorfii*, aut *Böhmeri*

x) Huber de Iure Ciuitatis. Edit. 4. Francof. et Lips. MDCCVIII. Lib. II. Cap. I. v. 34 - 40. pag. 400.

y) Boehmeri Introductio in ius publicum vniuersale. Edit. II. Halae MDCCXXVI. Part. Spec. Lib. III. Cap. II. §. XVIII. XX - XXIII.

z) Wolff Ius Naturae. Part. VIII. §. 403 - 408. pag. 300 sqq.

a) Le droit des gens par Mfr. de Vattel. Amstelod. 1775. Tome I. Lib. I. Cap. XIX. §. 220.

meri aut Wolffii, huius extremi saltim ex parte, sententiam, vti postea patebit.

NVLLO modo autem mihi omittendus est Vir, ornatissimus Ioannes Iacobus Cella qui nouissime tanto ingenii acumine, quantum est ipsi ingenuus sensus eorum, quae ad sanctitatem iurium humanorum ciuiliumque pertinent, de nostra materia iudicauerit. Ideas antecessorum seuere perpendit ipseque adoptauit Pufendorffii bene cogitata *b*).

§. XIII.

Venio ad grauissimam quaestionem *an et quatenus fas sit, emigrationem subditorum prohibere?* Cui praecedere ab eaque differre videtur ea: *Num liberum discedendi ius subditis tribui possit?* Vtraque quaestio primo intuitu aliam speciem prae se fert ac ea quae §. 9. in medio ponebatur: *an iure socius a societate recedat?* Respublica enim constituit vniuersitatem, cuius finis perpetuus is est, vt conseruetur et amplificetur salus subditorum omnium, quae deinde summam potestatem creat, cui incumbat iure maiestatis et vi imperii, vt illum obtineat et promoueat; tum etiam subditi per pactum siue tacitum siue expressum renunciant suae libertati naturali eatenus quatenus id desideret illa suprema lex, cui obedientiam sempiternam praestare sancte promittunt. In remunerationem Imperans curat, vt subditi secure et tranquille uiuant, vt reliqua libertatis naturalis pars non abhorrens a scopo totius ciuitatis a quibuscunque inuasionibus defendatur.

Ex his patere videtur, hunc nexum, qui inter subditum et ciuitatem intercedit, tollere ciuitatemque relinquere, minime quidem in subditi arbitrio positum esse, sed, tum saltem, si reip. intersit, ipsam

b) Johann Jakob Cella's freymüthige Aufsätze. Drittes Bändchen. Anspach 1786 nr. I. Ueber Auswanderungssucht und Auswanderungsfreyheit der Deutschen.

*A.A. Genev-
lia quaestio-
nis praemo-
nentur,*

ipsam magno subditorum numero circumfluere, sup̄remam potestatem optimo iure emigrationem prohibere posse.

Ita speciosa est obligatio, quae subditos impediatur, quo minus emigrant, sed nihil aliud nisi speciosa. Interim haec speciositas, ut hoc vocabulo utar, multorum scriptorum oculos plus minusue praefinxit, ita ut ibi absolutam vel certe quandam obligationem sese videre existimarent, ubi acie oculorum magis magisque intenta merum ius perspicere potuissent. Etenim nos spes dulcis tenet fore, ut nisi civitatem sup̄rema necessitas premat, subditorum qua talium liberum ius emigrandi ex principiis iusti vniuersalibus deducturi simus. Quo facto videtur tamen restare altera quaestio nimirum ea: *Hoc emigrandi ius naturale annon subditis a sup̄rema potestate citra respectum ad necessitatem quam resp. sentiat adimi possit?* Nam scriptum legimus, nonnullos quidem quaestionem illam superiorem, utrum cuius liberum ius emigrandi habeat, negare, eosdem tamen hanc posteriorem affirmare.

Nisi autem tibi ipsi contradicas, alteri ius perfectum tribuere nequis, quod alter similiter iure perfecto illi eripere possit. E contrario si illius ius stat firmo talo, hic tenetur *), ut tam ius ipsum saluum relinquat, quam eius exercitium haud impediatur. Error in eo versatur, quod non cogitant, iura mire variare posse prout variant res seu circumstantiae.

SED cui libet utramque illam quaestionem affirmare, is sine repugnantia id non faciet. Nam cum probari queat, subditos qua tales secundum principia iusti ad civitates applicata re vera libero iure emigrandi praeditos esse, Imperans in summas iustitiae leges inuaderet, si illos suo iure priuaret.

§. XIV.

Qua quidem in re separandum esse puto civitatum statum *ordinarium ab extraordinario*. Sub hoc comprehendimus eam reip. *condi-*

BB. Speciatim quaestio consideratur.

X. Statu reip. ordinario.

*) Excipias tamen ius absolutum et cogens in specie i. e. cui non necessario respondet obligatio alterius aduersus quem exerceri potest in statu necessitatis.

prehendimus eam reip. conditionem, qua dubitatur de eius conseruatione, cum contra in illo resp. salua sit et incolumis. Ab vtroque statu generatim dependent diuersa supremæ potestatis et singulorum ciuium iura et obligationes. Inde fit, vt illae leges, quas condidit suprema potestas in statu reip. extraordinario, iustae esse possint, quae iniustae forent in statu reip. ordinario. Videbimus, ad hanc diuersam reip. sortem respiciendum esse in enucleanda nostra quaestione. Primum ostendemus, in statu ciuitatis ordinario subdito competere ius emigrandi, quod ei ob nexum quo cum rep. coniunctus est adimi nequeat neque a venia Imperantis dependeat.

§. XV.

IAM si resp. est in eo statu, vt non opus illi sit ad res et media ^{a) Circa re-} extraordinaria confugere, ante omnia explorandi sunt fontes, ex ^{spectum ad} quibus in hac materia hauriendum est. Eorum imprimis sunt duo, ^{normam pa-} tum principia vniuersalia, tum normae pactitiae expressae. De eo ^{ctiam quas} quod iustum est circa emigrationem subditorum ex priore fonte in ^{concernit} praesentia erit dicendi locus. ^{emigratio-} ^{nem.}

§. XVI.

In qualibet rep. culta duplex est legum genus; alterum com- ^{aa) Ciuium.} plectitur priuatas, alterum publicas. Vtriusque est diuersa natura ^{a) Imperanti} et ratio. Priuatae enim concernunt priuatos et ciuiles subditorum ^{denegatur ius} nexus; publicae respiciunt immediate ad totam remp. et Imperato- ^{ferendi legem} rem. Priuatae porro conduntur vi imperii et obnoxiae sunt vni- ^{qua emigra-} lateraliter Imperantis dispositioni; at publicae sanciantur in vim pacti. ^{tio prohibetur} Hae itaque solum mutuo consensu vtriusque partis i. e. Imperantis ^{venia non} et ciuium mutari abrogari iisque substitui possunt. ^{impetrata.} Iam quum consensus non solum expresse verum etiam tacite declarari possit, in aprico est, et posse ciuium consensum in Leges publicas condendas tacitum esse, sed si eundem praesumere vis, requiritur id, vt Leges publicae quae ab imperante ferantur, tendant mani-

D

festo

fecto ad prosperitatem ciuitatis promouendam. Quae si ita comparatae sunt, asseri potest, eas in vim pacis valere. E contrario si neququam ex dispositionibus publicis, quas Imperans proposuit, consilium verae ciuium salutis adaugendae appareat, potius eorum libertatis plus iusto constringendae et vanae libidini tantum satisfaciendi, tunc quoque ciuis tacite consensisse minime dici potest.

NUNC vertitur res in eo, vt perquiramus, an possit Imperans ferre legem, qua ciuibus emigrare interdicatur. Eiusmodi norma haud dubie lex publica est, quae proinde necessario ad validitatem desiderat nisi expressum, certe tacitum ciuium consensum.

§. XVII.

aa. Rationes
decidendi.

aaa) Probari
nequit tacitus
ciuium con-
sensus.

I. Neque ex
pacis pri-
maeius ciui-
tatem inopi-
nis pacto
subiectionis.

iiii) (a)
v) (b)
vi) (c)
vii) (d)
viii) (e)
ix) (f)
x) (g)

TANTVM abest vt existimem, homines libertatem terram terra mutandi, qua iure optimo in statu naturae vterentur, introitu in statum ciuitatis amisisse, vt ostendam, eo ipso magis magisque eam securam et firmam reddere eos voluisse. In illo nimirum licet omnino fas esset, viribus infirmoerem aequae ac fortiorem aequali libertate agendi frui, nisi aut natura ipsa infantem sui haud com- potem moderamini parentum subiecisset, aut alius per proprium factum ceruicem alterius iugo submisisset, attamen quis erat, cui prohibendi esset facultas, quo minus imbecillum fortis, fortem fortior in suam redigeret potestatem, adeoque vis iure superior et bellum perpetuum omnium contra omnes esset? Ita imbecilliori potentioris potestati subiecto nec in periculosam fugam se conferre audenti nil restabat nisi vt in eo loco, quo dominus eum colloca- verat, maneret. Facultas autem statum pro lubitu mutandi absque dubio praeter alias recta est via quae nos ad beatam vitam fert. Atqui mortales vnus potestati se suaeque subiecerunt, vt quisque secure et pro suo iudicio felicitatem propriam stabilit. Quum ita- que accedit, vt ciuium vnus nonnulliue aut rationibus adducti sibi persuadeant aut tantum opinentur, rebus suis in ea ciuitate, in qua nunc temporis versantur, nociua obtaacula obici, quis quaeeso conten-

contendere poterit, pactum subiectionis primaeuum continere tacitam libertatis emigrandi renunciacionem? Quapropter recte *Vhric. Huberus c)* ea fuit tacita foederis conditio, inquit, ut obligatio maneret, dum cohabitatio duraret, eam tamen mutare singulis liberum esset. Hoc enim videri voluisse populos, est ratio quae suadeat evidens, et quae dissuadeat paene nulla.

ACCEDIT quod experientia omnium seculorum teste, respublica quaedam forte florentissima frui potest, etsi interdum emigretur.

§. XVIII.

Ius civitatis fundatur pacto quod civis pangit cum suprema potestate, quod tum tacitum tum expressum esse potest. Per se elarum est, nouo ciui inde a tempore acquisiti iuris civitatis novas obligationes oriri, quibus antea non premebatur. Num vero ex eo colligi potest pactum iungi indissolubile et quodammodo civi infligi characterem indelebilem? Id qui contendit non cogitat, neminem fere civium, qui perraro nouerunt pactum, quod tacite cum rep. iniisse dicuntur, (salthm in quam plurimis ciuitatibus ita fit) praevidere posse, an non aliquando ad emigrandum ipsum coacturae sint aut res familiae, aut spes melioris fortunae, aut singularis reip. lex, aut nimia proventuum diminutio, aut ruina saltim decrementum eius opificii artisue quam tractat, aut vitium quo laborat ciuitas, et quis omnes recensere et providere poterit peculiare casus? Itaque verisimile non est, homines aliquando per eiusmodi pactum libertatem aliquando emigrandi amittere voluisse. Optime hoc detegi posset, si ciues expresse interrogarentur, num libero emigrandi iuri sibi viderentur renunciassent? Certum est, ipsos minime gentium hanc quaestionem affirmatos esse.

^{2.} Neque ex pacto, quod quilibet civis seruum cum suprema potestate init. a) citra alium respectum.

D 2

§. XIX.

c) In Iure Civit. Lib. II. Sect. II. Cap. I. §. 34 et 35.

§. XIX.

b) Respectu
habito ad
c) natiuita-
tem.

QVILIBET homo nascitur quidem liber; sed cum natura ei denegauerit facultates statim vitae et saluti prospiciendi, quid naturae magis conuenit, quid iustius est eo, vt ii in ipsius victum et cultum curas conferant, quorum facto contigit, vt existeret. Si praeterea accedit, quod parentes viuunt in ciuitate, huius multum refert bona liberorum educatio, quam ob rem etiam illa hanc inspectione sua amplecti solet. Qua quidem ratione parentum liberi instruuntur, vt possint aetate prouecti haberi in numero bonorum ciuium, verum enim vero non aliter nisi accedat ipsorum liber consensus. Ob curas enim, quae tum a parentibus, tum a rep. ad educandum adhibitae sunt, ipsis nulla perfecta obligatio imponi potest; plena potius eligendi libertas relicta sit oportet, cum consecuti sunt idoneam aetatem qua dignoscere possunt, quid bonum, quid rectum sit, vtrum membra patriae fieri cupiant, nec ne. Cum his vero non repugnat, quod parentes parentumue maiores statuerint ius, vi cuius liberis suis integrum est adspirare ad ius ciuitatis, quamquam e contrario maioribus nunquam ius est posteros perfecte obligandi, vt accipiant ius ciuitatis.

ITA iudicant Viri Cell. *Locke d)*, *Vattel e)*, *Feder f)*, *Cella g)*.

Ex his itaque patebit, ciuium filiis si patriam relinquendi voluntas sit, ob natiuitatem id iis iniuste denegari. Atque mirum est, quod aetate nostra adhuc *Vtrico V. C.* ciuium filii per ipsam natiuitatem ciuitati sacri esse videantur *h)*.

§. 20.

d) du Gouvernement civil. Cap. VII. §. XIX - XXVIII.

e) le droit des gens. Tom. I. §. 220.

f) in den Grundlehren zur Kenntniß des menschlichen Willens und der natürlichen Gesetze des Rechtsverhaltens. §. 43. pag. 67.

g) über die Auswanderungssucht etc. pag. 25 - 31.

h) in initiis philosophiae iusti §. 478.

§. XX.

DEINDE ex natura rei non liquet, quempiam ob id quod iure ^{β) possessionem agrorum aedificiorumque.} dominii possideat fundum aediesue in quadam rep., pro ciue habendum esse nec idcirco emigrare posse; attamen certum est, dari multas ciuitates, in quibus ius ciuitatis inuenimus adstrictum ciuili possessioni portionis terrae vel aedificii cuiusdam. Vbicunque autem id introductum sit, nullam rationem animaduertimus, quae efficiat, vt propterea emigratio iuste prohibeatur; multo magis cum iuris ciuitatis et possessionis fundi diuersa sit natura, quinimo obseruante L. B. de Ickstatt i), „nil obstat, quominus qui emigrant in ciuitate „quam relinquunt, bona possideant; quae habuere antea retineant, „retenta per ministros administrent, et, quoties ratio id postulat, ad „res suas inspiciendas, vel persequendas lites aut debita exigenda „libere adeant. „

ATQUE huic rei non aduersatur, emigranti adhuc ius ciuitatis ratione bonorum immobilium, quae reliquerit, saluum manere posse ideoque etiam rep. habere quoddam ius in illum ^{k)}, cuius vim tamen nolim tantam esse, vt vel minimam libertatis personae partem eripiat.

§. XXI.

PRÆTEREA in omnibus fere ciuitatibus (de Germanicis certum est) ^{γ) commercium.} cum receptione hominum in collegia ciuica coniuncta esse videtur acquisitio ciuitatis, quod tamen tantum cernitur in vrbibus, quandoquidem duntaxat in his commercium viget. Ex eo autem, quod artifex, mercator et opifex ad res suas agendas non potuerunt adipisci ius ciuitatis, nequiquam colligere possumus, ipsos eo ipso tacite renunciaſſe libero iuri aliquando discedendi, cum vtilitas vel quaedam necessitas id exigeret; qui e contrario, cum

D 3

γ) de Iure statuum Imperii expellendi atque transplantandi subditos etc. in Opusc. Iur. Tom. I. pag. 285. §. III.

k) Pufendorf Ius Nat. et Gentium. Lib. VIII. Cap. XI. §. III.

cum identidem audiant vel legant, tot suae rei socios ex alienis rebusp. egressos in alias se conferre, necessario persuasos sibi habent, nec ipsos aliquando si forsitan e re sua esset, ab emigrando prohibitum iri. Neque natura commercii ita comparata est, vt ipsius affectus discessus prohiberi debeat, cui potius vt augetur et floreat plena libertas esse debet.

§. XXII.

d) Munera
publica.

POSTREMO adiunctum esse solet muneri publico obeundo ius ciuitatis. An et quatenus illud impediatur, quo minus is qui eo fungitur emigret aptius perquiratur Tit. II. §. 52.

§. XXIII.

bbb) Contra-
rium potius
patet ex more
ciuium emi-
grandi, qui
magis firma-
tur superio-
rum pollicita-
tionibus cum
perueniunt ad
principatum.

Mores ciuitatum, qui optime respondent iuribus hominum naturalibus et immediate libertatem ciuium concernunt, nequeunt eueri a Superiore ciuitatis. Eiusmodi mores accipiunt quodammodo vim legum fundamentalium eo quod Imperans, cum accedit ad remp., sancte promittit, sese ciues moribus rationi non contrariis hand priuaturum. Si vero cum salute publica pugnant, ex principiis sanioris politices prospiciendum est, vt alii melioresque mores substituuntur 1).

NEC itaque mos libere emigrandi in iis ciuitatibus vbi a maioribus ita acceptus est, quum rectae rationi minime aduerfetur et prope accedat ad naturam legum fundamentalium, lege Imperantis vnilateraliter abrogari potest.

§. XXIV.

1) Catharinae der II. Instruction etc. Cap. VI. §. 60. „Wenn zum „Besten eines Volks eine große Veränderung vorzunehmen erfordert „wird: so muß dasjenige, was durch Gesetze eingeführt worden, „durch Gesetze, und was die Gebräuche in Schwang gebracht, durch „Gebräuche verbessert werden. Es ist eine sehr schlechte Politic, die „das durch Gesetze verändern will, was durch Gebräuche verän- „dert werden muß.

§. XXIV.

AD aliam venio rationem eamque pergrauem, quae vertitur in eo, quod ciues interdicta libera emigratione feruis quadantenus aequantur.

ccc) Cuius quemadmodum hominibus propriis similes veriantur?

IVSTVM est quidquid omnimodo optimum. Secundum hoc summum in iure naturae principium nemo dubitabit, quin optimum sit id, vt homines tanta felicitate, quanta per suam cuius propriam naturam frui possunt, vere fruuntur. Pertinet autem ad beate videndum vsus libertatis, cui subiecta est libera facultas statum praesentem cum alio mutandi. Si itaque posterior homini eripitur, particeps fieri nequit vere beatæ vitæ. Quocirca fit, vt ferui conditio non tam eapropter misera sit et inhumana, quoniam defuituti sunt ferui iure pleno de rebus quas possident, pro lubitu disponendi, sed praecipue quoniam, manumissione nisi facta nec venia data, glebae adscripti manent ideoque libertate discedendi carent, egressi autem vindicari *m*) et ex arbitrio a domino puniri possunt secundum morem abominandum sed ita a maioribus acceptum. Hoc solum immane et crudele est et humanae naturae, cuius iura fundamentalia ea ratione violantur, aperte repugnat.

Si nunc vel ciuis, i. e. homo liber cogi posset, vt perpetuo ibi, vbi semel habitet, maneat, is, sicuti homo domino proprius est villae adscriptus, ita tanquam Imperanti proprius ciuitati adscriptus videretur.

CONCLVDO hanc paragraphum aureis verbis Caroli Friderici Marchionis Badensis, Principis Optimi: „Malimus tantummodo, inquit, regere liberos homines, liberauimus subditos a vinculis seruitutis, oportet igitur vt liceat eis, si nostra terra non amplius placeat, migrare quocunque velint, n). O si talia infideant alte infixæ in cuiuslibet Imperantis pectore!

§XXV.

m) Prolixius in hoc argumento versatur Cella l. c. pag 40 - 44.

n) Excell. *J. H. Campe Sammlung interessanter und durchgängig zweckmässig abgefaßter Reisebeschreibungen für die Jugend. Tom. II. Guelpherb. 1786. nr. 15. pag. 309.*

§. XXV.

ddd) Superior
a regimine se
abdicare po-
test.

DEINDE, superior et subditi hoc loco vt paciscentes confide-
randi sunt. Quatenus vni parti datur ius dissoluendi nexum, eate-
nus etiam alteri id licitum esse debere recta ratio docet. Superiori
autem in statu reip. ordinario competit ius se abdicandi a regi-
mine, ergo quoque nihil iustius est eo, vt simili modo cui tribuatur
ius in eodem statu si placeat recedendi a nexu pactitio. Nam specialis
ratio, quapropter hic debeat statui prerogatiua in fauorem superioris non
adeft, contra si curatiorem causae cogitationem institueremus, forsan
plures casus detegerentur, in quibus merito superiori abdicatio ab
imperio haud libera esset. Igitur absolum mihi videtur, quod Christi.
L. B. de Wolff facultatem tribuat a regimine se abdicandi ex ea
ratione, ex qua aequè bene deriuari potest ius ciuium dissoluendi
nexum cum ciuitate per emigrationem, ex tacita scilicet voluntate
populi o).

§. XXVI.

eee) Emigra-
tio est mini-
mum reme-
dium quo ci-
uis vitur
contra inu-
asam domina-
tionem.

INSUPER qui paullulum duntaxat addiscendae hominum indoli
et moribus studuit, is lubens fatebitur, homines ambitione inductos
non raro ambitione sua abuti, quod non solum apud pessimos, sed
vel nonnunquam, dolendum est, apud optimos animaduertimus.
Maxime autem historia antiquioris et nouioris aetatis (heu nimis!)
testatur, quam saepissime superiores iura hominum ciuiumque viola-
uerint crudelissimeque in eos faeuerint. Quodnam remedium tunc
supereft quod ciuem aduersus tyrannicam dominationem defendat nisi
emigratio? Nonne ipsa nostra aetate leges promulgantur, quibus re-
vera libertas ciuium naturalis plus iusto restringitur adeoque salus eo-
rum laeditur? Nonne interdum in alia atque alia rep. ad nutum et
libidinem omnia reguntur, nullo respectu habito ad id quod optimum
est quodque non offendit iura humanae naturae? Nonne malum
minus

o) Wolff in I. N. Part. VIII. Cap. II. §. 366.

minus est emigrare, quam seditionem mouere contra tyrannum dignum qui de throno deiiciatur! Nonne interdum Titus Nero-nes succedunt? Num hi, si non constat, ius emigrandi esse ius ciuibus omnium ciuitatum commune fundamentale, veniam emigrandi emigraturis dabunt? Et vbinam gentium imbecillior contra superiorem, in cuius manu sua tranquillitas, bona, vita et salus sita sunt, ius et auxilium quaerat?

§. XXVII.

PER Legem, quae ciui eripit liberum ius emigrandi, sine est) Imperan- ulla dubitatione libertas naturalis constringitur summum in modum. tem iis reme- Talis autem restrictio fieri tantum potest primo, si desunt alia me- ditis ut oportet quae optime conducunt ad uertendam ciuium emigrationem. dia, quibus scopo ciuitatis obtinendo satisfieri possit, deinde, si per eadem resp. eiusque ciues non capiunt plus detrimenti quam emolumentum.

QVOD primum manifestum est, creberrimas ciuium emigrationes utilitati publicae obesse, sed merito quaeritur, annon remediis aliis quam p) Lege absolute prohibitiua, remediorum extremo, huic malo obex obiici possit? et, credo, facile intellectu est, supremae potestati uti licere sat remediis non violentis. Quicumque emigrant certis grauissimis causis ad emigrandum adducuntur. Has inuestigare et tollere, id debet supremae potestati curae cordique esse; omnes enim fere sunt ita comparatae, ut tolli possint.

QVOD alterum non opus est longa demonstratione, facillime per absolute vetitam emigrationem maius damnum quam commodum reip. creari posse, cum cogitamus, quemuis peregrinum ca-
turum

p) Catharinae II. Instruktion etc. Cap VIII. §. 87. Man muß Menschen nicht auf den äußersten Weg führen, sondern sich der Mittel, welche die Natur uns verleihet, um sie zu dem erwünschten Zweck zu bringen, mit Behutsamkeit bedienen.

turum esse, vt ne migret in eam terram ex qua, si semel sedem fixerit, recessus negatur; e contrario autem libertatem emigrandi saepe esse causam maioris frequentiae ciuium. Si adeo alius cuius forsan coactus certis rebus, cui subuenire vltra vires superioris est, egrediatur, facili negotio refarciatur iactura huius ciuis per homines aliunde affluentes.

§. XXVIII.

ggg) Ob difficultates, quae cum executione legis, quae prohibet emigrationem, continentur sunt.

Si vnquam lex quaedam difficulter finem, cuius causa lata est, consequitur, profecto est ea, quae vi metuque emigrationem ciuium prohibere vult. Studii enim emigrandi fere eadem ratio est quae amoris certae religionis. Sicuti hic, teste experientia, contemnit et despicit violentiam, ita et illud. Nullum fere existat regnum in quo vnus voluntas vim legis accipit, quod non vetasset, vt ne ciues, priusquam veniam nacti fuerint, emigrarent; cogitemus tantum de Gallia, Austria, Borussia *), Russia, Dania rel.; sed nullam legem ciues forsan saepius migrarunt, quod certe de his regnis inter omnes constat **). Etiam si per eiusmodi legem poena dura, quae indies durior redditur, statuta est, Inuentius tamen ciues bona, libertatem ipsamque vitam periclitantur, priusquam remaneant in terra infesta parumque sollicita, vtrum ciues voluntarios an poenis coactos habeat. Poena ipsa pro diuersitate ciuitatum diuersa est. Statuunt quamplurimae emigrantibus sua sponte confiscationem honorum, quam poenam etiam *Carmerus* proponit q), sed haud

*) Valde seuera mihi videtur ea lex quam rogat *Carmerus* V. G. in *Entwurfe eines allgemeinen Gesetzbuchs für die Preussischen Staaten. Theil I. Abth. III. Tit. V. Absch. II. §. 78. pag. 71.* „Kein Unterthan des Staats darf sich ohne Erlaubniß desselben, seiner obersten Gerichtsbarkeit, durch Auswanderung aus dem Lande, entziehen.“

***) In permultis quoque Germaniae ciuitatibus emigratio prohibita est, quod apparet ex Diss. Joann. Georg. Frid. Heyd (Resp. Phil. Chr. Frid. de Normann) de iure emigrandi in Germania pag. 56. §. XXXIII.

q) l. c. §. 88. pag. 73.

haud scio an haec adaequata sit. Astutus enim per varias fraudes et collusiones quae evitari nequeunt, nisi velis libertatem naturalem durissime et arctissime circumscribere, poenam fugere studebit et ad egenum ea lex habet nullam vim. Sub poena autem capitis vel alia huic aequali vetare emigrationem, sicuti olim Gallia fecit r), omnino iniustum, inhumanum et horrendum est. Quid de ceteris poenis, veluti poena corporis, carceris rel. censendum sit, fusius explicare superfluum foret, quum iniustum sit, si id punitur, quod nulla lex pro crimine declarare potest.

§. XXIX.

DENIQUE, si eae ciuitates, in quibus emigratio ciuibus libera est vi legis expressae, siue fundamentalis illa sit siue non, disfluunt magna hominum frequentia et florentissimam faciem nobis monstrant, ex eo argumentari licet, minime naturam et finem ciuitatum ita ferre, vt ciuibus necessario discessus inhibeat.

hh) Florent
ciuitates,
quarum ciui-
bus vi legis
expressae
emigratio in-
tegra est.

PERTINENT huc inprimis terrae quas *Georgius III.* Princeps optimus, imperio tenet. Nam Britanniae ciuibus per legem fundamentalem, quam dicunt *Magnam Chartam* s) sanctius firmata est emigrandi libertas. Quod autem ad Calenbergensem et Grubenhagenensem principatum attinet, vtriusque ciuibus per expressam legem d. d. 3. Mensis Maii 1753 t) concessum est ius emigrandi liberum.

E 2

SIMILI-

r) Ill. Scheitemantels Staatsrecht nach der Vermunft etc. Tom. 2. §. 65.

s) The Great Charter and Charter of the Forest, with other Authentic Instruments: By William Blackstone, Oxford MDCCLIX. pag. 10. Magna Charta Regis Johannis ad art. XXXIII. §. 42. cuius verba haec sunt: "Licet unicuique de cetero exire de regno nostro, et redire salue et secure per terram et per aquam salua fide nostra, nisi tempore guerre per aliquod breue tempus propter communem utilitatem regni exceptis inprisonatis et vtagatis secundum legem regni et gente de terra contra nos gwerrina et mercatoribus de quibus fiat sicut praedictum est."

t) Vid. Churf. Braunschweig - Lüneburgische Landesgesetze und Verordnungen Calenbergischen und Grubenhagischen Theils in einen Auszug gebracht von Fr. Chr. Willich. Band I. voce Emigration pag. 669.

SIMILITER libero discedendi iure gaudent ciues ducatus Wurtembergiae, id quod deriuant ex pacto fundamentali quod iam 1514 Tubingae Ulricum duces inter et ordines prouinciales initum, atque postea saepius repetitum ac magis magisque confirmatum est, cui etiam ad hunc diem vsque stat sua vis, quod liquet ex nouissima transactione de 1770 u).

QVAMVIS autem haec ita se habent, quis tamen est qui ignoret, harum ciuitatum statum esse incolumem et florentissimum?

§. XXX.

*β) Rationes
dubitandi
proferuntur
et refutantur.*

EXPLICATIS rationibus quae pro iure emigrandi libero nullique prohibitioni obnoxio afferri poterant, iam expedita erit ea commentationis nostrae pars, qua dubitationes, quae sententiae nostrae opponuntur, diluere propositum nobis est. Dissidentes commode in duos ordines dispertiri possunt, quorum vnus indistincte impetranti tribuit ius vetandi, quo minus a ciuitate discedatur, alter vero maiori cautione eximit certos casus, ex quibus, si adessent, efficeretur, vt aut concederetur aut prohiberetur emigratio.

§. XXXI.

*γ) Eorum qui
absolute im-
peranti ius
tribuunt pro-
hibitioni emi-
grationem.*

*αα) Ob ne-
cessum subie-
ctionis publi-
cae, qui per-
petuus esse
dicitur.*

Ac primum quidem I. F. L. Schroodt x) vrget, subiectionem ciuilem esse perpetuam, quod ex eo pateat, quod 1. subiectio temporaria non sufficiat scopo ciuitatis eademque 2. inuoluat restrictionem ad determinatum tempus: quae tamen non praesumatur, sed ab allegante probari debeat.

QVOD prius, si excipimus eam emigrationem, quae a tanto ciuium numero instituitur, vt maior sit parte remanente, prouocamus

u) Johann Jacob Moser von der Landeshoheit in Ansehung der Unterthanen Personen und Vermögens. Francofurti et Lipsiae 1773. Cap. 22. §. 28. pag. 227 - 230.

x) Schroodt Systema Iuris Publ. Vniuersalis. Bambergae 1780. Part. III. Cap. III. §. XXVIII. pag. 333.

mus ad experientiam, quae contrarium nos et saepe docuit et quotidie adhuc docet. Vt enim in Germania subsistamus, incredibilis fere est multitudo Germanorum, qui patriis sedibus relictis in exteris ciuitatibus cernuntur, nec tamen Germaniae ciuitatum aliqua periit.

Ad alteram rationem, etsi prolixius refelli possit, satis erit, ad ipsum Schrotii exemplum ita respondisse: subiectio perpetua inuoluit nimiam libertatis naturalis restrictionem, quae item non praesumitur, sed ab allegante probari debet.

EIVSMODI igitur rationes, quae non altius haustae sunt ex rei natura, nihil probant nec dignae sunt, quae latius perquirantur.

§. XXXII.

ALIO argumento utitur vir perillustis Joachim. Georg. Darjes y) ita philosophans: „Qui perfecte obligatus est, ut omnibus suis actionibus felicitatem alterius augeat, ille hac ab obligatione non potest liberari sine consensu eius cui obligatus est. Quamobrem cum ciuis subiectus perfecte obligatus sit, ut omnibus suis actionibus felicitatem ciuitatis, cui sit subiectus, augeat, fieri etiam non poterit, ut hac ab obligatione ciuili sine imperantis consensu liberetur. Ergo nec sine imperantis consensu iuste emigrare poterit. „

bbb) quia ciuis perfecte obligatus sit, ut omnibus suis actionibus felicitatem ciuitatis augeat.

Ad haec ita respondemus: Finis primarius omnium ciuium communis in eo consistit, ut eorum unusquisque suam ipsius salutem stabiliat et amplifcet. Haec est conditio, sine qua ne minimam quidem libertatis naturalis partem quisquam abiciat. Sed pertinet quoque ad officium imperantis curare, ut ciuis hunc, quem propositum sibi habet finem, consequatur. Quae quidem omnia quum alia ratione ad effectum deduci nequeant, nisi ciues

E 3 onera

y) In Institutionibus iurispr. vniuersalis. Edit. nouiss. Part. Spec. Sect. V. Cap. II. §. 740.

onera et officia perfecta quaedam ad communem vtilitatem fubeant, facile est intellectu, quemque, cui propria felicitas cara sit, lubenti animo praestitutum esse nonnulla officia in ciuitatis salutem. Haec vero nihil aliud sunt quam media, sine quibus nulli ciuitatis membro licet finem, nempe felicitatem sibi peculiarem, promouere. Cuius itaque si ciuis non amplius in ea ciuitate, cuius membrum hucusque fuit, particeps esse potest, (alias enim nemo emigrabit) ipso iure desinant necesse est obligationes, quibus tenebatur erga remp.

SECUNDVM haec principia corrui argumentum, quod perill. Darjes opposuit libero ciuium iuri emigrandi, nec pendet eorum emigratio ex arbitrio superioris.

§. XXXIII.

cco) Quia ciuis sine causa expelli nequeat.

INSUPER hoc dubium mouetur: „ius expellendi ex parte imperantis et ius emigrandi ex parte ciuium sunt duo correlata: „iam vero penes imperantem non residet ius expellendi ciuem sine „causa; ergo etiam ciui non superest libera facultas emigrandi „absque consensu imperantis &).

Si liceret aequiparare imperantem hero et ciuem famulo, haec argumentatio forsan haberet aliquam veritatis speciem. Sed aliud principium quaerendum est, quo fundentur iura imperantis et ciuis circa dissolutionem mutui, qui inter eos intercedit, nexus.

Cum igitur imperanti regulariter liceat, imperio et obligationibus erga ciues abdicatis ciuitatem relinquere, et singulis ciuibus a subiectione et obligationibus erga imperantem recedere emigrationemque suscipere e regula integrum esse debet: at cum ciuibus, nisi

2) Hoc argumento vtitur Schroodt in System. Iuris Publ. Vniy. Part. III. Cap. III. §. XXVI. pag. 332.

Egregie id primus refutauit Anonymus in III. *Schlözers Staats-Anzeigen*, Band 8. Heft 29. nr. 2. *Von der Abdankung der Dienerschaft* pag. 46 et 47; post eum pluribus *J. I. Cella Ueber die Auswanderungssucht etc.* pag. 51 - 56.

nisi iustissima causa adfit, amouere imperantem ab imperio atque ex ciuitate expellere haud liceat, nec imperanti, nisi iustissima ex causa, cui demere ius ciuitatis eumque ex ciuitate expellere licet.

Re ita declarata, ex contractu subiectionis manant aequalia iura et obligationes in vtriusque paciscentis fauorem. Proinde non est, quod ad refellendam dubitationem adductam a mutua iurium et obligationum aequalitate, quae ex pactis descendere solet, exceptio statuatur.

§. XXXIV.

DENIQUE, faciliori negotio remoueri potest ea ratio quam opponit *Cel. Scheidemantel* a), ciuem accusans permagna ingratitudinis, si eo tempore, quo nonnihil incommodi in totius ciuitatis commodum ferendum sit, paret emigrationem, quod proderet studium proprii commodi poena obnoxium, quapropter emigrationem prohibendam esse censet. Enimuero quicumque primis duntaxat labris, vt aiunt, degustauerit iura naturalia, adeoque officia perfecta ab imperfectis dignoscere didicerit, is profecto illud ostendendi grati animi officium ad hoc posterius officiorum genus referre haud dubitabit. Quod vero quum sua natura alienum sit a foro externo, ista pietatis in rep. bene de emigraturo meritam violatio poena affici nequit, nec is ob beneficia, in ipsum ab eadem collata, iure perfecto cogi potest, vt ne emigret.

§. XXXV.

DURA erat sententia scriptorum quos modo allegauimus; non ita dura est sententia eorum, qui ius imperantis prohibendi ciuium emigrationem tantopere non extendunt, vt iustae discedendi a rep. causae ab eo negligi possint, sed potius his, modo verae sint, cedendum esse affirmant. Tales causae sunt e. g. si ciuis in ciuitate

ddd) Ob ingratitudinem quam emigrans committeret.

2. Eorum qui imperanti nonnisi ius limitatum in prohibenda ciuium emigratione concedunt.

aaa) Qui ratione habita iustae causae, qua ciuis emigratur

a) *Scheidemantels Staatsrecht nach der Vernunft etc. T. 2. §. 62. pag. 93.*

tari muniri
sunt, impe-
ranti dehe-
rent ius in-
terdicendi
emigratio-
nem.

tate ea, quibus ad vitae necessitatem, commoditatem et iucunditatem egeat, in rep. non amplius consequi possit *b)*, si ciuitas eius opera uti nequeat *c)*, si ratio perfectiorem sese reddendi non suppetat, si continuis laesionibus expositus sit, si reip. forma immutetur, si ciuilis libertas sublata, si sociale foedus infractum sit cet. *d)*.

Nos ita sentimus: Absque causa nemo emigrabit et quam paucissimae sunt causae quae pro iustis non habeantur; sed aliter iudicabit superior, cuius interest neminem ciuium emigrare. Huic ipsi enim causa, ab emigraturo proposita vilis et futilis videbitur, quae huic tanta et tam grauis est, ut vitam suam reddat molestantem et miseram. Si itaque scriptores quidam regulam stabiliunt hanc: ciues teneri, ut causam emigrationis imperanti aperiant, id perinde est ac si, ut commode dicit *Cella V. C. e)*, ciui id, quod vna manu dederis, altera eripias. Fugit illos simplex istud prouerbum: Nemo in propria causa iudex esse potest. Accedit etiam illud, uti idem obseruat *f)*: „saepissime res incidere posse, quas ciuis ne „superiori patefaciat, metu prohibeatur. Nam saepissime causa, „quae ciuem ad relinquendam patriam impellit, versatur in rebus „ad cognatos pertinentibus, quae cum aliis communicare non vult, „et saepissime emigraturum inuidia persequuntur aut potentissima „quaedam domus, aut amicus superioris, aut superior ipse.“

Quid iuuat igitur, ciuem causa idonea ad emigrandum munitum esse, si penes imperantem est causae cognitio, nisi cum aliis tribus illi ius, simulac iustam causam habeat, inuito etiam imperante

b) Joannis Christoph. Rudolph observationes iuris naturalis de iure emigrandi et transmigrandi subditorum etc. §. 25.

c) L. B. de Martini de Iure Ciuitatis §. 282.

L. B. de Wolff Part. VIII. §. 403. pag. 300.

d) Lampredi Iuris Publ. Vniu. Theoremata Part. III. Cap. III. §. 5. pag. 82 et 83.

e) Ueber die Auswand. pag. 38.

f) loc. cit.

rante emigrandi g); tum autem horum sententia cum nostra in effectu fere conuenit.

§. XXXVI.

QVVM falus publica fuprema lex fit, iure interdicitur emigratio. Ita conclamant fere omnes h). Cui quidem rationi primo intuitu obtemperandum effe putau; fed cum poftea intelli- gem, quem horrendum in modum eius colore identidem ab imperantibus, penes quos fit in fingulis cafibus quid reip. falutare fit determinandi potestas, fingulorum hominum et ciuium iura et olim violata fint et hodieque violentur, hanc rationem curatori cognitione dignam effe iudicau.

bib) Qui ratione habita ad falutem publicam licet imperant uideant prohibendi emigrationem.
xxx) Genera- tionem.

NON quoduis igitur reip. emolumentum infar menfuræ haberi potest, fecundum quam falus publica metienda et fingulorum ciuium iura uolenter circumfcribenda fint. Violentis enim mediis uti ad utilitates ciuitati creandas, nifi ad eam conseruandam absolute neceffaria illa fint, faluti omnium et fingulorum ciuium contrarium potius effe, quam confentaneum, eaque commoda quæ tali ratione parantur, definunt uergere in falutem publicam. Itaque ut illud, quod ciuitati utile fit, magis magisque promoueat, ciuitasque florentior in dies exfurgat, imperans non fungatur uicibus feueri legislatoris, nec adhibeat rationes violentas i). Alias enim

g) e. c. Rudolph l. c. §. 25.

h) v. Cocceius ad Grotium Tom. I. Lib. II. Cap. V. Prop. I. pag. 634. Lampredi l. c. pag. 80. Ickstatt l. c. §. 35.

i) "Les vertus les plus essentielles des Souverains font la Iuffice et la Sageffe. En effet, des qu'il fe prefente, dans le gouvernement, des Etats quelque affaire qui demande une deliberation, il faut naturellement faire cette queffion: La demarche effe elle iuffe, effe elle utile?" Sunt uerba L. B. de Bielefeld in Inffitut. Polit. Tom. I. Cap. III. §. 34. pag. 33.

enim iustitia, vna virtus, omnium domina et regina virtutum, nihil aliud erit nisi ancillula et pedissequa, quae vtilitatis speciem, quam superior dominandi captus libidine pro vera vtilitate propositam sibi habeat, sequatur. Ita, vt exemplo rem illustrem, procul dubio ciuitas magis efflorescet, si omnes ciues procreandi viribus sufficienter a natura instructi procreatosque alendi facultatibus satis idoneis a fortuna donati foeminas ducant, sed num saluti publicae conducet coelibes ad ducendum cogi? Sed rursus me conuerto ad emigrationem. Si velis, vt ciuitas splendore et potentia caput extollat, omnino id requiritur, vt augeatur ciuium numerus; emigratione autem quum vires ciuitatis infirmentur, eadem inimica est populationi adeoque potentiae ciuitatis. Itaque imperantis est prospicere, vt permagna ciuium frequentia potens sit ciuitas; quid igitur, si nonnulli vel multi farcinulas colligunt emigrandi causa? nonne tunc vi retineri possunt ob vtilitatem publicam? minime vi retinendi sunt, id iam iam suadet ars remp. bene gubernandi *k*); ars iusti et aequi autem prohibet, ne vtilitatis et maioris splendoris ciuitatis obtinendi causa violentur iura ciuium naturalia; et sapientiae est, malle centum voluntariorum ciuium, quam ducenta millia coactorum imperio regere.

§. XXXVII.

Speciatim.

nan) Gregatim discedentium.

NOTATV digna est distinctio emigrationis, quae gregatim et quae singulatim suscipitur, cuius auctor quidem est Hugo Grotius *l*), quem multi alii secuti sunt, vt Huberus *m*) Ickstatt *n*) Harp-

k) Joh. Heinr. Gottlob von Iusti Grundsätze der Policywissenschaft. ed. 2da Gottingae 1759. §. 105. pag. 77 et 78.

II. Schlettweinii Archiv für den Menschen und Bürger. Tom. I. nr. I. pag. 11. Deutsche Encyclopädie. Tom. II. Voce Auswanderung pag. 570.

l) Grotius l. c. Lib. II. Cap. V. §. XXIV.

m) Huber l. c. Lib. II. Sect. II. Cap. I. §. 38.

n) Ickstatt l. c. §. XXXVII.

Harprecht o) rel. Illam ex ratione salutis publicae illicitam hanc licitam esse asserunt. Nec desunt tamen qui hanc distinctionem reiiciant v. c. Pufendorfius p) et Cella q). Pufendorfius r) ita iudicat: „si singulis licet pro arbitrio migrare, cur non idem liceat pluribus? — Nec ad rem facit, quod hoc modo ciuitas debilitetur. Nam qui ius non habet me inuitum retinendi, illi non sit iniuria, si futurum aliquod commodum nondum debitum, meo discessu ipsi intercipiatur. Neque vero necessarium est, vt haec ciuitas tot myriades ciuium habeat, aut vicinis semper sit formidanda: non magis, quam vt hic vel ille priuatus tot millia possideat, quorum vtrique tamen per media illicita nihil subtrahendum. Vnde etiam Grotii argumento parum roboris inesse videtur. Licet enim haec vel illa ciuitas per migrationem ciuium gregatim factam insigniter debilitetur, ac demum plane desoletur: non tamen ideo societas ciuili inter homines penitus tollitur. Sed vnus corruptio alterius est generatio; vnus decrementa alteri incremento cedunt. Natura quippe ciuiles esse societates in genere humano iam multiplicato voluit, sed vt haec vel illa ciuitas perpetua florensque subsisteret, nusquam iussit.”

Quod ad nos attinet, ex vna parte accedimus ad sententiam Pufendorffii, ex altera ab ea recedimus, vt cognosci potest ex §. 46.

ETENIM emigrationes, quae magnis cateruis fiunt, plerumque quidem repugnant vtilitati reip. eiusque opibus aliquid detrahunt; ideo vero inhiberi non possunt, cur enim, vt cum Pufendorffio loquar, si singulis licet pro arbitrio migrare, non idem liceat pluribus, modo ita illae non sint comparatae, vt reip. interitum minentur? Accidit enim interdum, vt quaedam ciuitas in

F 2

his

o) Christ. Ferdin. Harprecht (Resp. Georg. Christ. Griesinger) *diff. de iure subditorum emigrandi restricto*. Tub. 1755. §. 6.

p) Pufendorf l. c. Lib. VIII. Cap. XI. §. III.

q) Cella l. c. pag. 58 et 59.

r) Pufendorf l. c.

his vel illis locis nimium hominum numerum complectatur, ex quibus licet emigratio cateruatim fuscipiatur, nihilominus tamen resp. subsistit.

§. XXXVIII.

bbb) Diu-
itum.

„QVONIAM iis discere non licet a ciuitate, quorum opera et studio maxime indiget ad bonum publicum promouendum, etiam si ciuium numerus abundet, per se autem patet, quod intersit reip. ne diuites ac locupletes discedant, ciuitas permittere non tenetur, vt diuites ac locupletes discedant.“

ITA colligit Wolff s) et cum eo Harprecht t), ex quo perspicere licet, quantopere in abusum transire possit illud: *salus publica suprema lex esto*. Vix opus erit vt moneam: vt iusta iurium naturalium aequalitas inter ciuium ordines regnet, primariam curam eius esse debere, qui regimen a populo sibi creditum prospere gerere intendit. Itaque idem ius quod ciui pauperi competit, et locupleti competere debet eique illud propter vtilitatem publicam adimi haud potest. Diuitiarum enim pretium magna ex parte imminueretur, si propter eas ciuium libertas naturalis tam seuerè circumscriberetur, quum tamen reip. intersit opulentos habere ciues. Qui potius illecebris e. c. honoribus conferendis, vt hodie fieri solet, quam vi retinendi sunt.

§. XXXIX.

ecce) In ali-
quo vitæ ge-
nere alios an-
excellentiū.

PORRO Wolffius u): „ex eadem, inquit, ratione liquet, ciuitati competere ius prohibendi, vt ne discedat, qui in aliquo vitæ genere praeclaram reip. operam praestare potest.“

Ex hoc exemplo paullo clarius illucebit, quanta iniustitia Wolffius vim salutis publicae in praeiudicium iurium naturalium ciuium

s) Wolff in I. Nat. Part. VIII. Cap. III. §. 404.

t) Harprecht in diff. cit. §. XI.

u) Wolff l. c. §. 405.

ciuium extendat. Dum enim affirmat, homines, qui reip. utilitates afferre possint, ad easdem ei praestandas teneri et iuste cogi, illud non cogitat, imperanti esse tot alios modos cum coactione non coniunctos, per quos ciues, quorum nemo facile sine iustissima causa relinquat patriam sedem, ad quam per ingenitum quandam amorem quisque trahitur, adducere possit, vt ne in exterae ciuitatis sed patriae salutem ingenium et studium impendant.

§. XL.

QUAMQVAM pro ciuium libero emigrandi iure sententiam tu- β) Imperare, ut ciues emigrationem quam patriam inueniunt, fas esse contenditur.
limus, minime tamen ea excludit ius imperantis fanciendi, vt ne quisquam subditorum absque suo praescitu relinquat ciuitatem, sed mature imperantem de discessu certiore faciat; quandoquidem reip. interest nosse ciuium numerum. Nec tamen ius est imperanti exigendi, vt emigraturi causas reddant quibus ad emigrandum impellantur, quippe quae alia ratione satis superque detegi possunt.

§. XLI.

PAUCISSIMI scriptores, qui de iure subditorum emigrandi bb) Incolarum s. subditorum non ciuium.
commentati sunt, attendunt animi ad diuersitatem iurium, quae intercedit inter subditos ciues et subditos non ciues. Quamquam id mirum videatur, quom indubitatum sit, posita et agnita hac differentia subditorum diuersa iura et obligationes statuenda esse. Sed, quom satis me ostendisse arbitrer, ciuibus emigrationem iure prohiberi non posse, incolarum liberum emigrandi ius multis declarare opus non esse videtur, quandoquidem illud quod licet iis, qui ad maius obligati sunt, eo magis integrum esse debet iis, qui ad minus et quidem propter solam domicilii constitutionem obligati sunt. Vix et ne vix quidem opus erit, vt vtar testimoniis virorum celeb. x) qui expresse dum soluunt quaestionem, an emigrare

F 3

grare

x) J. G. Daries im Discours über sein Natur- und Völker- Recht; P. Spec. Sect. V. Tit. II. §. 739.

Jelt.

grare liceat habitatoribus cuiusdam ciuitatis, separant subditos ciues a subditis non ciuibus et emigrandi libertatem quam illis competere absolute negant, his tamen libenter concedunt.

§. XLII.

b) Si spectas ad normam pacis iam quae concernit emigrationem subdi-
tarum.

aa) Vel emigrandi libertas magis firmata est

aa) vel omnino.

Si ad id quod iam natura tribuit subdito, liberum scilicet emigrandi ius, adhuc accedit expressa conuentio, non dubitandum est, quin valeat principium: pacta sunt seruanda. Sed pactum de libero iure emigrandi duplicis generis esse potest, vel fundamentale, de quo §. 29 egimus, vel aliud, tale nimirum quale separatim singuli subditi cum imperante ineunt. Vtrumque autem genus semper eadem iura habet. Itaque utroque pactorum genere confirmatur lex naturalis, quae impedit imperantem, quo minus emigrationem prohibeat.

§. XLIII.

aa) Vel in certis solum casibus.

SED ponamus, emigrandi libertatem emergentibus certis casibus, vel ob certas causas veluti propter religionem, vti factum est pace Westphalica, pacto esse confirmatam. Nec tum quidem emigrationem prohiberi posse, sole clarius est. Sed quomodo se habet res praeter hos casus? Facile intellectu est, in ceteris casibus de quibus nil conuentum sit, repetendam esse decisionem ex principiis vniuersalibus.

§. XLIV.

bb) Vel sublata.

aa) Vel tota.

Ad casum oppositum transimus eum scilicet, si pacto cum Imperante inito emigrandi libertati omnino renunciatum sit. De validitate

Joh. Ernest. Gunner in den vollständigen Erläuterungen und Anmerkungen über das Natur- und Völkerrecht des Herrn Hofr. Daries, Stück 7. ad §. 739. Zusatz III. nr. 2. pag. 366.

Geo. Frid. Martens in primis lineis iuris gentium Europ. practici 1785. Lib. III. Cap. II. §. 64. pag. 60.

litudine eiusmodi pacti legitime initi non ambigendum esse arbitror, modo ne repugnet aliis grauioribus contrahentium iuribus et obligationibus, veluti curae securitatis et vitae conseruationi.

ALITER sentit *Cella y*). Is enim huius generis conuentionem destitutam esse censet vi iusta obligandi, quia talis libertatis restrictio iura hominum naturalia violet adeoque nunquam iusta euadere possit.

HAEC ratio mihi non satisfacit; ius enim domicilium mutandi neutiquam obligatione aliqua naturali nititur, cui se subtrahere fas non fit, nec humanae naturae ita proprium est, vt ei homo pactis valide renuntiare non possit.

QVAE si ita se habent, Imperans iure vetat emigrationem subditorum pacto iam prohibitam.

§. XLV.

IAM vero expedita est ea quaestio: vtrum Imperans iis interdicere possit discessum, qui sese ad determinatos casus vel ad certum tempus vt maneant in ciuitate pacto obligarunt. Potest sane; dummodo casus existant et tempus constitutum nondum praeterlapsum sit. Quod tamen non nisi sub conditione §. antecedenti proposita statuendum est.

§. XLVI.

IN statu reip. extraordinario i. e. in quo anceps est ciuitatis conseruatio, eidem quoque ius est ad remedia extraordinaria, si ordinaria auxilii parum aut nihil praestant, idque vi iuris eminentis. Igitur Imperans tempore belli emigrationem subditorum optimo iure prohibere potest. In id, quod mirandum est, omnes scriptores, quoscuque legi, consentiunt.

ALTER

y) l. c. pag. 60.

ALTER casus, in quo prohibitio emigrationis iusta mihi videtur, tunc accidit, si tot et tantis cateruis emigratur, vt timendum sit, ne pereat resp. Quamuis autem persuasum mihi sit, nunquam subditos tanta vix credibili frequentia patriam relicuros esse, nisi interna reip. constitutio vel forma pessime et iniustissime mutetur, aut resp. ipsa horrendum in modum administretur, (quod si accidat emigratio iusta foret!) tamen fieri potest, vt e. g. cum exteri Principes peregrinos magnis donis et praemiis propositis inuident, ex ciuitate vicina ita gregatim discedatur, vt desperandum sit de rep. conseruanda, etsi subditi bene et praeclare regantur.

TUM vero eundem reip. statum extraordinarium adesse arbitror ac tempore belli, atque imperantem subditis, qui mutatis rebus non amplius gaudeant iure emigrandi, quippe ciuitatis ruina ob creberrimam emigrationem immineat, virtute iuris eminentis iuste interdiceret, vt ne in emigrando pergant reliqui.

ETENIM praesumendum est, ciues in talem legem, quam necessitas extrema, lenioribus remediis frustra adhibitis, ad conseruandam remp. desideret, tacite consensisse. Denique velim cogites, Imperanti ex pacto subiectionis quaesita esse iura, quibus per vniuersalem emigrationem priuetur; quod tamen sine ipsius consensu fieri nefas est.

HAEC sunt quae habeam ad Pufendorianas rationes (§. 37.) destruendas.

TIT. II.

Specialium obligationum a subditis contractarum ratio habetur.

§. XLVII.

1. *Portiones
iusta.*
A. *Genera-
tim.*

QUODSI quis praeter nexum subiectionis singulares obligationes contraxerit, v. c. aes alienum confluauerit, is nisi obligatione legitime

time dissoluta vel consensu ab altero pacifcente impetrato, ciuitatem relinquere non potest, ideoque, vt ne antequam obligationibus p̄cto contractis satisfactum sit, discedatur, recte cauetur. Id longiori demonstratione non eget.

§. XLVIII.

OMNES qui officio s. munere publico ciuili, ecclesiastico vel militari funguntur, perfecte obligantur, vt cum ciuitatem, cui operas hucusque praestiterunt, relinquere cupiant, eius rei antea veniam petant. Ratio quaerenda est in arduissimo eorum cum rep. nexu, qui vtriusque partis consensu, quo colligitur, dissolui non potest. His itaque imperare, vt ne ante datam veniam abeant, indubitati iuris est. Atque inter omnes constat, iis qui citra dimissionem discedant, poenam desertionis non sine iniustitia infligi. An et quatenus autem dimissionem petentibus consensum recusare fas sit ^z), haec quaestio nos nimis longe a scopo praefixo abduceret.

B. *Speciatim.*

§. XLIX.

NEQVE eos, qui facta illicita siue poenalia siue non poenalia patrauerint, vel tantum damna alii dederint, antequam iudicium de iis susceptum finitum sit, e ciuitate exire posse, sana ratio docet. Quorum quidem discessum nisi dimissionem impetrauerint, non emigrationis sed potius fugae nomine appellare fas est.

II. *Alio modo.*

^z) Nouissimum scriptum quod de hac materia exstat vid. in III. *Schlötzers Staats-Anzeigen* Heft. 29. nr. I et II. pag. 3 - 48.

SECT. II.

Disquirit posteriorem quaestionis partem: subditorum emigrationem circumscribere an et quatenus fas sit?

§. I.

I. Generatim agitur de iure supremæ potestatis restringendi emigrationem subditorum.

ABSOLUTA priore quaestionis parte, restat, vt pauca dicantur de posteriore, quæ concernit restrictionem emigrationis subditorum.

REIP. multum interest, magnam habere hominum frequentiam, quoniam quo maior est subditorum numerus, eo potentior ciuitas. Vnde quilibet subditus emigrans solo discessu reip. damnum affert, etiamsi pecuniae facultatisue parum secum portet. Quum autem imperantis sit vi iuris politiae non solum animum et curas ad id aduertere, vt conseruetur resp., sed quoque vt saluis subditorum iuribus in dies efflorescat, indubium est, ei competere ius, quin incumbere obligationem prouidendi, ne subditorum numerus multis emigrationibus minuatur.

§. II.

I. Speciatim de iuris reuerentis quædam ius supremæ potestatis cuius ad circumscribendam emigrationem subditorum.

VERVM enim vero iam supra vidimus, non valere eam consequentiam: Quia ius imperanti sit prouidendi, vt subditorum numerus crescat, nec decrescat, ergo quoque ius ei esse, statim et directe adhibendi quaecunque remedia, ad praecauendum subditorum decrementum idonea, siue coniuncta illa cum vi siue ab ea aliena sint, siue conueniant iuribus hominum subditorumque fundamentalibus, siue aduersentur. Sed consentanea esse remedia, quibus circumscribatur emigratio, iustitiae legibus necesse est, ita vt per eam salus publica promoueatur, nec singulorum subditorum iura perturbentur et euertantur.

IAM laudabimus quaedam remedia, quibus imperans eo confilio vti possit, vt multi ab emigrando arceantur et deterreantur.

§. LII.

§. LII.

QVEMADMODVM omnino statuendum est, ea onera, quae bona ^{I. Gabella.} ^{emigrationis} subditorum afficiunt, magis probanda esse, quam ea, quibus circumscribitur ipsorum libertas, sic onera, quae bonis emigrantium imponuntur, minime gentium adeo dura sunt. Quodsi igitur certo censu non tamen immodico bona emigrantium in commodum reip. onerantur, id nequaquam animos ita afficiet, ac si prohibetur, ne omnino emigrent.

DE fundamento gabellae emigrationis magna lis est inter eruditos. Nos sequimur illos, qui putant, censum emigrationis solui in praestitae protectionis et imminuti tributi compensationem.

QVAMVIS autem probari nequeat, ius exigendi censum emigrationis habendum esse in numero essentialium iurium supremae potestatis, ex eo tamen nondum sequitur, omnino iniuste hunc censum ab emigraturo exigi.

Ad bona censui emigrationis obnoxia quod attinet ex principiis Iuris Publ. Univ. non liquet, quoddam eorum genus ab eodem immune esse debere.

QVODSI vero subiectum spectas, non distinguendi sunt incolae a civibus, sed utriusque, si emigrare cupiunt, ad gabellam praestandam tenentur, quia ad utrosque idem fundamentum gabellae exigendae applicari potest. Multo minus autem iusta ratio inueniri potest, quare quidam ordo personarum veluti eruditorum eximendus sit a soluenda emigrationis gabella a).

§. LIII.

DEINDE quum ipso emigrationis facto, nisi expresso consensu ^{2. Edicto, ut} Imperantis emigrans aliud sibi reseruaerit, ^{ii qui semel} omnis nexus emi- ^{emigraverint} grantem inter et temp. atque Imperantem tollatur adeoque emigrans ^{varius reci-} a momento emigrationis vt peregrinus spectandus sit; postea, si eum ^{plantur in ci-} discessus ^{uitatem. a}

a) Facetè eam in rem scriptum est in der Deutschen Encyclopädie. Band I. voce Abzugsgeld pag. 140. "Die Gelehrten behaupten „von der Nachsteuer frey zu seyn; wenn die Ungelernten über die „Nachsteuer geschrieben, so würden sie dieß ohne Zweifel leugnen."

discessus poeniteat, resp. eiusque Imperans, vt eum denuo adfiscat in numerum ciuium vel incolarum haud tenetur. Itaque ad exemplum Ducis Wurtenbergiae *b*), cuius alii Imperanti libera facultas est singulari edicto emigraturis manifestandi, vt semel egressi nunquam recipiantur.

§. LIV.

3. Expul-
dis specu-
latoribus et
emissariis.

MULTOS homines tanta dementia capit, vt sibi persuadeant, sese vitam beatissimam, certe longe beatiorem quam in sua patria, in alia terra esse consequuturos. Confirmatur non raro haec stolta opinio fraudibus emissariorum et speculatorum *c*). Iam nemo dubitabit, quin id genus hominum per ea, quae moliantur, damnum, idque tale, quale saluis subditorum iuribus euitari possit, reip. inicianc eiusque saluti aduersentur. Quapropter Imperans neuti- quam iniuste agit, si istos homines expelli iubet.

§. LV.

4. Optimore-
gimine.

OPTIME denique facit Imperans, si ita subditos gubernat, vt sub suo regimine bene beateque viuant, si vt emigrationis causas *d*) tollat, omnes neruos intendit, si ea cura et caritate, qua paterfamilias rem domesticam administrat, remp. gerit, si illum naturalem amorem, quo quibet patriam sedem amplectitur magis magisque inflammat ita, vt firmiter in animis insidere incipiat illud: Nulla salus extra patriam.

b) Cella l. c. pag. 18.

c) Lectu dignum inuitamentum mangonis cuiusdam exhibit III. Schlözer in den Staats-Anzeigen. Band VI. Hest 22. pag. 217 - 219.

d) II. Gottfr. Traugott Wenzel in den politischen und statistischen Meynungen über die Auswanderung der Teutschen; ihre Ursachen und Mittel ihnen vorzubeugen; Dresdae 1781, sequentes emigrationis causas recenset §. 18. 22. 1. transeuntes: *a*) bella *b*) fructuum calamitatem *c*) indeque prouentem annonae caritatem *d*) descriptiones tumultuarias; 2. perpetuas: *a*) bello vastatos et ob captos homines et ablatum pecus haud excultos agros, *b*) ruinam internarum fabricarum earumque neglectum, *c*) collationem munerum publicorum in peregrinos, *d*) paupertatem cuius causae continentur *α*) multitudine dierum festorum, *β*) ignorantia etc. *γ*) cohibitione commercii cum proxime vicinis, *δ*) fortibus numeralibus. Alias causas profert Cella pag. 8. 9. 12. 13. et 37.

Göttingen, Diss., 1786+87

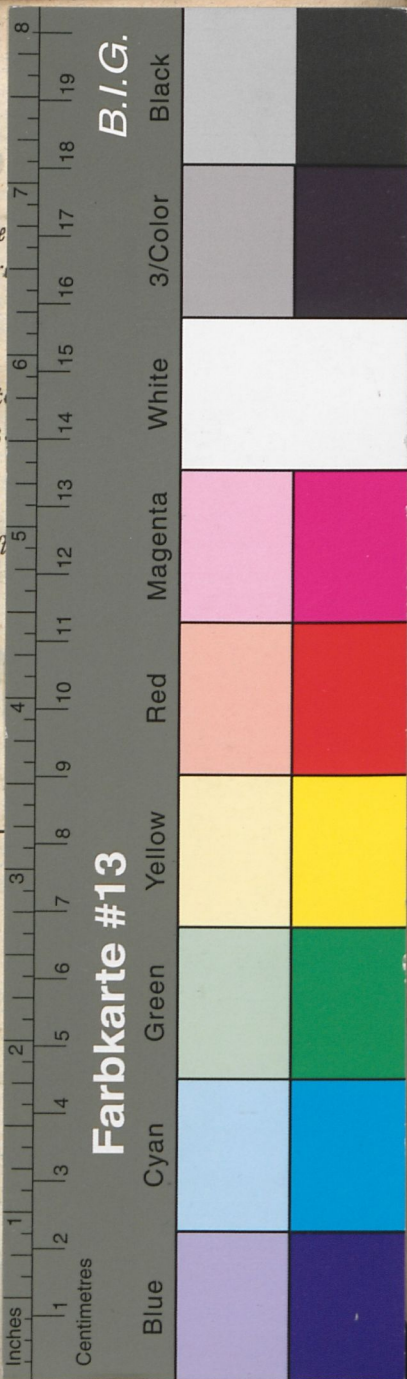
Sb.

f

1787,1 12

FRIDERICI HIRSCH

GOSLARIENSIS

COMMENTATIO

DE

I V R E

EMIGRATIONEM CIVIVM

PROHIBENDI VEL CIRCUMSCRIBENDI.

IN CONCERTATIONE
CIVIVM

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE

IV. JUNII MDCCCLXXXVII

PRAEMIO A REGE M. BRITANNIAE AVG.
CONSTITVTO

AB IVRECONSULTORVM ORDINE
ORNATA.

*Haec sunt fundamenta firmissima nostrae libertatis, sui quemque iuris et retinendi
et dimittendi esse dominum.*

Cic.

GOTTINGAE

TYPIS JOANN. CHRISTIAN. DIETERICH.

ACAD. TYPOGR.